

УДК 000.00

С. С. Поляк (Ужгородський національний університет)

МИРОН ОНУФРІЙОВИЧ ЗАРИЦЬКИЙ (ДО 150-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ ЙОГО НАРОДЖЕННЯ)

На кінець 1949-1950 року в Ужгородському державному університеті вже повноцінно працювали п'ять факультетів: історичний, філологічний біологічний медичний, а також хімічний. Оскільки на хімічному факультеті згідно з навчальним планом викладався чотирисеместровий нормативний курс вищої математики, то в університет з Мукачівського комерційного спецзакладу (в подальшому кооперативного технікуму) було запрошено математика В.І.Севбо, який був зарахований на посаду старшого викладача кафедри фізики й математики з 16 липня 1946 року [1]. Невдовзі з 11 лютого 1947 року старшим викладачем цієї ж кафедри було зараховано О.Ф.Хічія [2].

1 вересня 1950 року в УжДУ було відкрито вже шостий факультет - фізико-математичний. Підставою для цього був «Наказ №1162 (11.7.1950р.) Про відкриття фізико-математичного факультету в Ужгородському державному університеті», підписаний заступником міністра вищої освіти СРСР А.Самарінін[3].

Кандидат фізико-математичних наук, професор М.О.Зарицький поєднав на певний час основну свою роботу в Львівському державному університеті на посаді завідувача кафедри загальної математики з читанням лекцій та завідуванням кафедрою загальної математики у новоствореному УжДУ на фізико-математичному факультеті з 1 вересня 1950 р. до 16 лютого 1953 р. Ми не знаємо хто, коли і як запросив чи направив для роботи в УжДУ професора М.О.Зарицького. Принаймні офіційних листів-звернень, чи направлень, або відповідей професора ми не виявили. Подаємо накази про призначення та звільнення з роботи в УжДУ М.О.Зарицького.

«Наказ № 114-к (13.10.50 р.) ректора УжДУ Ткаченка В.Г. Кандидата фізико-математичних наук, професора Зарицького М.О. зарахувати з 1 вересня цього (1950) року зав.кафедрою загальної математики за сумісництвом з окладом на шістьма, тобто 1875 крб. на місяць»[4].

«Наказ №17-к (19.02.53 р.) ректора УжДУ Ткаченка В.Г. §1. Зав.кафедри загальної математики професора Зарицького М.О. з 16 лютого цього (1953) року з університету звільнити за станом здоров'я»[4].

Біографічна довідка професора М.О. Зарицького.

Мирон Онуфрійович Зарицький, доктор філософії (Львів, 1930 р.), професор (1945 р.), кандидат фізико-математичних наук (1946 р.) народився 21 травня 1889 року в селі Стара Могильниця Тереховлянського району Тернопільської області в родині сільського священника. Початкову школу закінчив у селі Кривому. У 1899 році поступає до першого класу Бережанської гімназії, на третьому році навчання переводиться в Тернопільську гімназію. Однак, через конфлікт з деякими вчителями його виключають з п'ятого класу гімназії. Через рік Мирон Зарицький без сторонньої допомоги підготував і здав екстерном іспити за шостий клас Тернопільської гімназії та поступив до сьомого класу класичної гімназії в Перемишлі. Після закінчення з відзнакою гімназії поступає до Віденського університету, де слухає лекції з природознавства та філософії. Через

матеріальні нестатки переводиться до Львівського університету, де вивчає математику, фізику, філософію, самотужки опановує французьку мову. У 1912 році, після закінчення університету, склав іспит з педагогіки, одержав диплом вчителя математики і фізики середніх шкіл із польською та українською мовами навчання. Починає вчителювати у приватних та державних гімназіях Белза, Збаража, Коломиї і Тернополя. У Збаражі він одружується з Володимирою Зафійовською із родини греко-католицького священника села Бариші, а в Коломиї в їхній сім'ї у 1914 році народилася єдина донька Катерина. З вересня 1925 року, після переїзду до Львова, він викладає математику у філії Академічної гімназії, в гімназії сестер Василіянок, у німецькій та польській гімназіях.

У Львові у нього з'явилася можливість користуватися науковими бібліотеками, поринути у світ наукових досліджень. У збірнику математико-природописно-лікарської секції Наукового Товариства ім. Т.Шевченка він друкує свою першу наукову статтю «Метод запровадження доброго впорядкування в теорії множин», а до 30-річчя діяльності секції виголосив доповідь філософського змісту «Правда, краса і математика», у якій підкреслює: «Кого не манить ні краса, ні мистецтво, хто живе вбогим духовним життям, той нічого не дасть математиці. Поезія не різниться від математики вищим лотом уяви, а математик різниться від поета лиш тим, що все і всюди зрозуміле».

У 1927 році М.О.Зарицького обирають дійсним членом Наукового Товариства ім. Т.Шевченка. Згодом він стає членом Польського та Німецького математичних товариств.

За працю «Деякі основні поняття положень з точки зору алгебри логіки» (1927 р.) Львівський університет у 1930 році присудив М.О.Зарицькому звання доктора філософії. До 1939 року М.О.Зарицький опублікував понад 20 наукових праць у Львівських та іноземних виданнях і в цей період сформувався, як серйозний математик з філософським ухилом. З грудня 1939 року починає працювати у Львівському університеті: в 1939-1941 рр. – продеканом, а в 1941-1947 рр. – деканом фізико-математичного факультету, завідувачем кафедри теорії ймовірностей. З 1948 року він стає завідувачем кафедри загальної математики[4].

Після звільненні з УжДУ в 1953 році продовжував працювати на посаді професора кафедри загальної математики, а потім кафедри вищої математики ЛьвДУ. В останні роки життя хворів. Помер М.О.Зарицький 19 серпня 1961 року.

За час своєї роботи в УжєДУ М.О.Зарицький зробив дуже багато для організації та розвитку фізико-математичного факультету, кафедри загальної математики та й загалом організації викладання математичних дисциплін на всіх тих факультетах, де це передбачено чинними навчальними планами. За його ініціативою на роботу в УжДУ було запрошено випускника-математика 1950 року Ю.І.Ковача, а ще через півроку випускника-механік 1951 року А.А.Галасі – обидвох колишніх студентів професора. Та найголовнішим, найвагомим досягненням М.О.Зарицького у цей час стало те, що йому вдалося домогтися направлення на роботу в УжДУ випускників аспірантури ЛьвДУ, які в той час захистили свої кандидатські дисертації. Першою потрапила в Ужгород Белла Наумівна Гартштейн, яка 14 травня 1951 року у ЛьвДУ захистила дисертацію «Граничні розподіли рангу» (наук. кер. – проф. Б.В. Гнеденко). Наказом №103-

к (01.11.1951р.) ректора УжДУ В.Г. Ткаченка Б.Н. Гартштейн була зарахована на посаду старшого викладача кафедри загальної математики [5]. З 1 вересня 1952 року згідно з наказом ректора УжДУ В.Г.Ткаченка №70-к (16.08.1952р.) вже Самуїл Давидович Берман стає старшим викладачем кафедри загальної математики, а 22 вересня цього ж року у ЛьвДУ він захищає дисертацію «До теорії зображень груп над полями» (наук.кер. – проф.Я.Б. Лопатинський) [6]. 26 вересня 1953 року Юрій Петрович Студнев на засіданні об'єднаної Вченої Ради Інституту фізики й математики АН УРСР у Львові захистив дисертацію «Про збіжність до нормального закону» (наук.кер. - Б.В. Гнеденко), а з 1 жовтня цього ж року він старший викладач, виконувач обов'язків завідувача новоствореної кафедри математичного аналізу (Наказ №105-к (14.10.1953 р.))[7].

Як вдалося Мирону Онуфрійовичу домогтися направлення цих людей на роботу в УжДУ ми також не знаємо. Ми не знайшли жодного писемного сліду про це. Та все ж у нас немає ніяких сумнівів у тому, що саме М.О.Зарицький виконав таку важливу для Ужгородського університету місію – залучення для роботи в УжДУ Б.Н. Гартштейн, С.Д. Бермана та Ю.П. Студнева, бо перші студенти-математики УжДУ (а автор цього огляду був серед них) дізналися про згаданих вже людей і про майбутній їх приїзд до Ужгорода за рік до факту приїзду від самого Мирона Онуфрійовича, який називав їх перлинами математики.

Роль професора М.О.Зарицького в становленні кафедри загальної математики, та підготовці до відкриття кафедри математичного аналізу не можна переоцінити. Справді, якщо станом на 1 вересня 1950 р. на кафедрі загальної математики були два кандидати наук (М.О.Зарицький та В.І.Севбо) і один асистент (О.Ф.Хічій), то практично за три роки в Ужгороді на кафедрі з'явилися ще три кандидати наук (Б.Н.Гартштейн, С.Д.Берман та Ю.П.Студнев) і, крім того, з числа випускників ЛьвДУ ще два перспективні спеціалісти: математик Ю.І.Ковач та механік А.А.Галасі почали працювати на фізико-математичному факультеті. Невдовзі, в лютому 1960 р. в Київському педінституті захистив кандидатську дисертацію "Викладання математики в школах Закарпаття у ХУІІІ-ХІХ сторіччях" О.Ф.Хічій; 26 лютого 1964 р. А.А.Галасі захищає дисертацію «Про деякі застосування інтегральних перетворень в теорії пружності»; в 1965 р. Ю.І.Ковач захищає дисертацію «Застосування теореми про диференціальні нерівності до задачі Гурса та задачі Коші для нелінійної системи диференціальних рівнянь з частинними похідними вищих порядків» [8]. Що стосується С.Д.Бермана, то він вже в квітні 1961 року в Московському університеті першим із математиків Ужгорода захищає докторську дисертацію «Нерозкладні цілочислові зображення скінченних груп», а Ю.П.Студнев у 1971 році на засіданні Вченої ради Інституту математики АН УРСР також захищає докторську дисертацію «Про згортки функцій обмеженої варіації» [8].

Мирону Онуфрійовичу Зарицькому належить також ідея підготовки математичних кадрів для потреб УжДУ із своїх же студентів. Це вимагало серйозної роботи з відбору та виховання майбутніх своїх працівників. На теперішній час, коли Ужгородський національний університет вже протягом 64 років забезпечує підготовку математиків, на математичному факультеті переважну більшість співробітників складають його вихованці.

В останній свій приїзд до Ужгорода в 1955 році професор М.О.Зарицький

виступав у ранзі голови державної екзаменаційної комісії на математичному відділенні фізико-математичного факультету, коли перший набір математиків УжДУ завершував своє навчання. Він у 1950 році починав з нашою групою перші математичні студії, він же тепер у 1955 році закінчував процес підготовки математиків державними екзаменами та захистом дипломних робіт. Професор широко радів знанням випускників.

Про М.О.Зарицького як математика яскраво написав Б.Й. Пташник, відзначивши його цілковиту безкомпромісність у відношенні до науки, для якого головним був процес студіювання, відкривання, формування нового, приємність заглибитись у предмет та збагнути його суть [9, 49-50]. «Про педагогічну майстерність М.О.Зарицького сказано багато: треба бути педагогом найвищого класу, щоб поєднати простоту і доступність викладу з високим науковим рівнем. Легкі гумористичні вставки вносили те відпруження і розвантаження, які так потрібні студентам під час складної лекції.» [9, 5-53]. (М.Т.Сеньків). «Завдяки точній і строгій манері читання лекцій Мироном Онуфрійовичем його студенти прилучались до тих ідеалів науковості які беруть свій початок у стародавній Греції. Він майстерно перетворював складне в просте, важке в легке, зрозуміло кожному, хто прагнув зрозуміти» [9, 54] (В.Е.Лянце).

Ми студенти-першокурсники математичного відділення фізико-математичного факультету УжДУ вперше побачили професора М.О.Зарицького в аудиторії №22 на хімічному факультеті, що була відведена для математиків. З самого початку він повністю заволодів нашою увагою. Він був найяскравішим серед усіх викладачів. яких ми бачили до цього.

Виділявся професор М.О.Зарицький своїм педагогічним педантизмом. У нього був звичай: як тільки лунає дзвінок про закінчення пари чи її половини, тут же він кладе крейду на підставку і припиняє лекцію (бо ж починається час відпочинку і студента і викладача!!!). Коли він повертається, навіть через два-три тижні, як приїздить зі Львова, то продовжує свою лекцію точно з того місця, на якому зупинився перед перервою або у минулий приїзд. Коли професор відчував, що студенти вже притомилися, викидав на нас чергову дотепність, розтормошував нас і далі продовжував лекцію. За зовнішньою похмурістю Мирона Онуфрійовича приховувалась доброзичливість, чуйність та дружелюбність. Разом з тим він був вимогливим до студентів – ніхто, ніколи не одержував від нього незаслуженої оцінки, Якщо студент хотів покращити свою оцінку, таку можливість професор йому завжди надавав, стимулюючи таким чином поглиблене вивчення матеріалу. Його заняття були цікавими. Він дуже любив запитання студентів і відповідав на них дуже серйозно, бо прагнув допомогти кожному, хто хотів розібратися в математичних таємницях.

Для проживання в Ужгороді М.О.Зарицькому виділили маленьку кімнатку в підвальному приміщенні навчального корпусу філологічного факультету (тепер там фізичний факультет), у якій розмістилися ліжка, столик та два стільці. У нього частими гостями були студенти та колеги доцент В.І.Севбо і викладач О.Ф.Хічій. Напевно Ужгород подобався професору, він часто ним прогулювався, оглядав церкви та інші примітні будівлі, річку.

У той час про нього ми студенти дуже мало знали. Не знали його проблем, не знали про його переживання у зв'язку з трагічною долею єдиної його доньки Катерини. Про децю із цього ми дізналися значно пізніше із публікацій [10],

[11] та із співбесід з авторами цих публікацій, а також [12] та матеріалів [13]. Нам не відомо чи знали про все це Б.Й.Пташник, М.Т.Сеньків, В.Е.Лянце, чи, можливо, з якихось причин вони вирішили про це не писати.

Об'єднана інформація із цих публікацій та матеріалів [13] дає можливість прослідкувати за переживаннями професора і його дружини Володимири Зафійовської через проблеми їх доньки Катерини. Катерина Зарицька в 1934 р. була вперше заарештована і засуджена за переховування учасника замаху на міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава П'єрацького. У 1939 р. після закінчення тюремного ув'язнення в Березі Картузькій вона вийшла із тюрми і навіть зробила спробу розпочати спокійне сімейне життя з товаришем дитячих років та однодумцем Михайлом Сорокою, який у цей час вийшов з тієї ж тюрми. Їх сімейне щасливе життя продовжувалост всього чотири місяці. У березні 1940 року (в цей час Західна Україна вже входила в СРСР) перша хвиля арештів органами НКВС захопила і сім'ю Катерини та Михайла Сорок. Щасливе чотиримісячне подружнє життя обірвалося навіки: більше Михайло і Катерина живими не зустрічалися, залишивши по собі єдину кровинку – сина Богдана, який народився в тюрмі. У березні 1941 року дев'ятимісячного внука дідусь і бабуся Зарицькі взяли до себе на виховання (в іншому випадку він потрапив би в сиротинець). У червні цього ж року розпочалася німецько-радянська війна. Після бомбування німцями Львова тюрма, де відбувала ув'язнення Катерина, була розрушена, а Катерині вдалося залишитися живою і втекти з неї до батьків та сина.

У час німецької окупації Катерина залишається в горнилі політичної боротьби. Вона навчається у Львівській політехніці, виховує сина та очолює референтуру пропаганди юнацтва ОУН. Їй також була доручена робота з організації і формування Українського Червоного Хреста та медичної мережі УПА на західно-українських землях. Активна патріотична діяльність не залишилася поза увагою агентів НКВС-МВС і 21 вересня 1947 р. Катерина Зарицька була затримана під час перестрілки на одній з вулиць Ходорова. 6 жовтня 1951 року Катерину Миронівну Зарицьку було засуджено до 25 років ув'язнення спеціальної в'язниці з правом проживання після закінчення терміну тільки у східних областях України. На волю вона вийшла 21 вересня 1972 р., проживала у Волочиську Хмельницької області. Померла 29 серпня 1986 р. і була похована у родинному гробівці на Личакові. 28 вересня 1991 р. була перепохована поруч з могилою своїх батьків у спільній могилі зі своїм чоловіком Михайлом Сорокою, прах якого привезли з Мордовії [13].

Бачимо, що на період роботи професора М.О.Зарицького в Ужгороді йому випадають найбільші переживання за долю доньки Катерини та за долю її сім'ї. Ми – його тодішні студенти не знали про це нічого, а він мужньо переносив удари долі. Можливо, все це й послужило причиною його хвороб.

Усі випускники математичного відділення УжДУ (випуск 1955 року) одержали направлення на роботу в залізничні школи в міста уздовж Транссибірської магістралі. Професор М.О.Зарицький з цього приводу був стривожений. Адже фахівці-математиків не вистачало і в нашому краї, а замість того, щоб залишити нас тут на роботі, сюди прислали спеціалістів з інших районів «неосяжного СРСР» з метою організувати підступну національну мішанину. Мирон Онуфрійович радив усім нам старатися після відпрацювання за направле-

нням чим швидше повернутися на свою рідну землю. Так наші випускники й зробили. Відпрацювавши у школах Сибіру, всі вони повернулися в рідну Україну.

Після тих подій пройшло вже 59 років. Не один я завдячую долі за те, що міг бачити Мирона Онуфрійовича в роботі, бути коло нього поруч, учитися педагогічного педантизму, порядності, доброзичливості, розсудливості, співчутливості в такої порядної людини, яким був для нас професор М.О.Зарицький.

Закарпаття навіки віків збереже пам'ять про М.О.Зарицького – людину високого злету, яка зуміла забезпечити підготовку до викладання на належному рівні всіх напрямків вищої математики в Ужгородському національному університеті.

1. Особова справа Севбо В.І. Архів УжНУ. – 68 с.
2. Особова справа Хічія О. Ф. Архів УжНУ. – 96 с.
3. Наказ № 1162 (10.07.1950р.) заступника міністра вищої освіти СРСР А. Самаріна «Про відкриття фізико-математичного факультету в Ужгородському державному університеті. ДАЗО. фонд Р-545. – Оп.№1. – Од.зб.206. – С.40»
4. Особова справа Зарицького М. О. Архів УжНУ. – 28 с.
5. Особова справа Гартштейн Б. Н. Архів УжНУ. – 42 с.
6. Особова справа Бермана С. Д. Архів УжНУ. – 72 с.
7. Особова справа Студнева Ю. П. Архів УжНУ. – 115 с.
8. *Маринець В. В., Поляк С. С.* Математики і математичний факультет Ужгородського національного університету. Документи. Цифри. Факти. (Видання друге доповнене) Ужгород: МПП "Гражда". – 2006 р. – 334 с.
9. *Пташник Б. Й.* Поет математики //Аксіоми для нащадків. Українські імена у світовій науці. Збірник нарисів. Упорядник та передмова О. К. Романчука. – Львів, Каменяр 1991. – 246 с. – С.41-50, С.50-53 (Спогади М.Т.Сеньківа), С.54-56 (Спогади В. Е. Лянце).
10. *Василь Герзанич.* Наш професор Зарицький. «Закарпатська правда» (незалежна газета журналістів), №33 (14834). – четвер 1 квітня 1993 р. – 4 с. – С.2.
11. *Євген Сірий.* Цей загадковий професор. «Погляд». Газета Ужгородського національного університету. 30 квітня 2002 р. – 8 с. – С.5.
12. *Сорока Богдан.* Хвороба нашого суспільства – амбівалентність. «Кур'єр Кривбасу». – 2008 р. Б. №226, №227 (вересень-жовтень) 400с. – С.211-218.
13. Розсекречені документальні матеріали із архівів СБУ, щодо діяльності учасників визвольного руху часів Другої світової війни. Виставковий зал Закарпатського музею архітектури та побуту. Фотовиставка «Українська повстанська армія. Історія нескорених».

Одержано 27.05.2014